

УДК 330.111.4:332.122
JEL R58, P25, Q26, M38, L83

Л. М. Черчик, О. В. Мостенець

Сутність і складові механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону

На основі узагальнення наявних підходів до трактування сутності механізму запропоновано авторське визначення механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону як сукупності взаємопов'язаних норм, правил, прийомів, методів і важелів впливу, що забезпечують реалізацію поставлених цілей щодо забезпечення конкурентних переваг на основі ефективного використання рекреаційного потенціалу та конкурентної стратегії. Визначено принципи формування, мету та цілі функціонування, об'єкт і суб'єкт механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону, розглянуто змістовне наповнення цих складових. Розроблено модель зазначеного механізму як послідовність етапів, націлених на підвищення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону, формування та підтримку її конкурентних переваг.

Ключові слова: конкурентоспроможність, рекреаційна система регіону, механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону, конкурентні переваги, рекреаційна сфера.

Сучасні умови функціонування регіональних соціально-економічних систем передбачають формування та реалізацію конкурентних переваг розвитку. Тому нагальною потребою є розробка дієвої регіональної політики сприяння розвитку перспективних, соціально орієнтованих сфер економіки, до яких належить рекреаційна. Оскільки рекреаційна діяльність здійснюється у межах рекреаційної системи регіону (РСР), то доцільно виділити в окрему групу форми та методи соціально-економічного впливу на процеси формування та забезпечення її конкурентоспроможності. Систематизація інструментів впливу, забезпечення комплексного їх використання найефективніше відображається у відповідному механізмі, що розглядається як рушійна частина системи управління. Тому набуває актуальності наукове обґрунтування механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону.

Дослідженню проблем регулювання рекреаційних систем та комплексів присвячені праці таких українських учених: А. Амоші, Л. Гринів, П. Гудзя, О. Гулич, М. Долішнього, В. Євдокименка, В. Кифяка, Н. Коленди, В. Кравціва, О. Любіцевої, В. Мацоли, С. Харічкова, Л. Черчик та інших. Найчастіше увагу звертають на державне та регіональне регулювання розвитку рекреаційної сфери, однак питання забезпечення конкурентоспроможності є маловивченими, що визначає актуальність дослідження.

Ціллю дослідження є обґрунтування механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону, що передбачає вирішення таких завдань: вивчення наявних наукових підходів до трактування сутності механізму та обґрунтування авторського тлумачення; визначення складових механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону; обґрунтування інституційної схеми

© Л. М. Черчик, О. В. Мостенець, 2014.

механізму; виявлення функціональних складових механізму забезпечення конкурентоспроможності РСР; уточнення методів, інструментів, важелів впливу як інституційної основи механізму.

Проведені дослідження дозволяють стверджувати, що найчастіше використовуються системний, функціональний, процесний та інституційний підходи до трактування сутності механізму. Зокрема Л. Черчик розглядає комплексний регуляторний механізм як сукупність інститутів, методів, заходів та інструментів, призначених для певного спрямування об'єкта регулювання загалом та окремих елементів для реалізації цілей, узгодження інтересів суб'єктів регулювання [1, с. 145]. І. Милько дає визначення механізму регулювання міжгалузевих зв'язків рекреаційного комплексу регіону як «системи організаційних форм, регуляторів, економічних важелів, схем управління та правових норм, що, враховуючи дію економічних законів, забезпечують реалізацію сукупності відносин і функціонування міжгалузевих зв'язків для узгодженого розвитку й ефективної взаємодії усіх видів економічної діяльності, які формують міжгалузевий рекреаційний комплекс регіону» (інституційний підхід) [2, с. 89]. Л. Ковальська узагальнила підходи до визначення сутності механізму та трактує організаційно-економічний механізм підвищення конкурентоспроможності регіону як «цілісну структурно-функціональну систему зв'язків, що складаються між різними елементами самого механізму, регулювання їх взаємодії з метою підвищення конкурентоспроможності регіону» [3, с. 85-88]. Н. Головченко дає наукове обґрунтування економіко-організаційного сценарію підвищення конкуренто-спроможності курортно-рекреаційного комплексу регіону, що визначає систему послідовних заходів за участю державних, регіональних органів влади та суб'єктів господарювання [4].

На нашу думку, для визначення сутності механізму забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону (МЗКС РСР) доцільно використати кілька підходів, оскільки кожен з них забезпечує розстановку акцентів на певних властивостях, що важливі з позиції застосування цього механізму. Зокрема, згідно з інституційним підходом, механізм забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону – це сукупність взаємопов'язаних норм, правил, прийомів, методів і важелів впливу, що забезпечують реалізацію поставлених цілей щодо забезпечення конкурентних переваг на основі ефективного використання рекреаційного потенціалу та стратегії забезпечення конкурентоспроможності РСР.

Формування МЗКС РСР має здійснюватись на основі таких основних принципів: системності, узгодженості, взаємодоповнення, збалансованості, альтернативності, комплексності.

Мета функціонування МЗКС РСР – досягнення бажаного рівня конкурентоспроможності РСР, забезпечення реалізації конкурентних переваг за тих економічних, політичних, соціальних та інших умов, що склались у рекреаційній сфері регіону, країни, світу, залежно від того, на якому ринку конкурує певна рекреаційна система.

Цілепокладання визначається обраною стратегією. Проте за будь-яких обставин цілі можна згрупувати у такі блоки: нарощування конкурентного потенціалу; розвиток стратегічних зон рекреаційного бізнесу; формування

дієвої системи управління РСР; оптимізація структури економіки регіону з урахуванням особливостей розвитку рекреаційної сфери.

Об'єктом впливу МЗКС РСР є конкурентний потенціал РСР, предметом – конкурентні переваги, що зумовлюють бажані зміни, а також чинники зовнішнього середовища, що розглядаються як можливості, що позитивно впливають розвиток РСР. Суб'єктами регулювання можуть бути законодавчі, виконавчі органи державної влади, органи місцевого самоврядування, керівництво підприємств, підприємці, науково-дослідні інститути, заклади освіти, громадські організації тощо. Ними використовуються певні засоби впливу, за допомогою яких передбачається забезпечити певний рівень конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону.

Процесний підхід дозволяє сформуванню моделі механізму забезпечення конкурентоспроможності РСР як послідовність етапів, націлених на підвищення конкурентоспроможності РСР, формування та підтримку її конкурентних переваг (рис. 1).

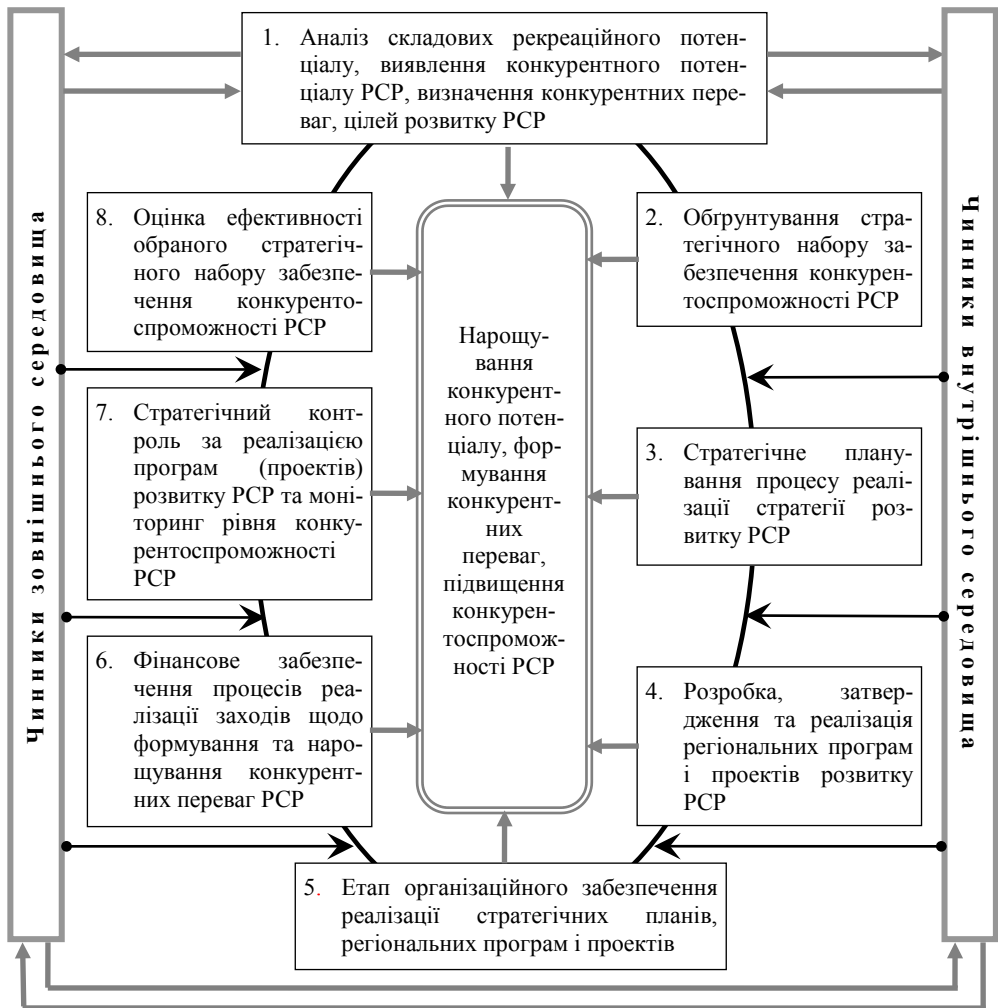

Рис. 1. Механізм забезпечення конкурентоспроможності РСР

1. Запропоновано авторську методику аналізу складових сукупного та оцінки конкурентного потенціалу рекреаційної системи регіону, що максимально враховує цільові орієнтири розвитку рекреаційної системи регіону в певному середовищі, дозволяє визначити групові індекси, на основі яких можна зробити висновок про конкурентні переваги, та інтегральний індекс, що відображає рівень конкурентного потенціалу об'єктів-конкурентів. Оцінка конкурентного потенціалу рекреаційної системи регіону є вихідною базою для прийняття управлінських рішень щодо формування, утримання, розвитку та максимізації результатів його використання [5]. У процесі дослідження уточнено сутність конкурентних переваг рекреаційної системи регіону як сукупності елементів зовнішнього та внутрішнього середовища рекреаційної системи регіону, що дозволяють реалізувати її стратегічний потенціал та отримати переваги над аналогічними системами-конкурентами і отримати кращі результати; визначено ознаки та види конкурентних переваг рекреаційної системи регіону, прокоментовано їх сутність [1].

Особлива увага має приділятися вибору методів аналізу, прогнозування та обробки інформації. На нашу думку, доцільно використати метод портфельного аналізу, що дозволяє обробляти великі масиви інформації, віддзеркалює ринкові позиції об'єкта та його основних конкурентів. На підставі цих матеріалів формуються стратегії, оцінюється можливість їх реалізації, вибір остаточного варіанта. Цінність методу полягає в тому, що він дає достатній обсяг інформації для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Результати дослідження цього етапу дозволяють зробити висновки щодо можливостей певної рекреаційної системи в контексті забезпечення конкурентних переваг, порівняно з іншими РСР, що є основою для визначення цілей розвитку та розробки стратегії забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону.

2. Принциповим моментом формування стратегії розвитку рекреації в області є питання офіційного визнання місця і ролі цієї сфери в економічній структурі і визначення курсу практичних дій на різних рівнях державної влади [6]. Для реалізації цілей розвитку РСР визначаються альтернативні стратегії, вивчення яких та ідентифікація до умов, що склалися на певний період, уможливорює вибір кінцевого стратегічного набору. При цьому важливого значення набувають такі функціональні складові МЗКС РСР, як управлінська, маркетингова, кадрова, оскільки розуміння процесів, що відбуваються на ринку рекреаційних послуг, особливостей формування попиту та пропозиції, кон'юнктури ринку, використання ефективних методів обґрунтування та вибору стратегії розвитку, вимагають відповідних знань, вмінь і навиків від управлінського персоналу всіх рівнів. Цей етап дуже важливий, тому вимагає детальної розробки як у теоретико-методичному, так і прикладному аспекті.

3. Стратегічне планування процесу реалізації конкурентної стратегії розвитку РСР охоплює розгалужену систему планів: довгострокових, середньострокових, річних, оперативних і функціональних. Воно здійснюється на основі даних попередніх етапів (аналізу; прогнозування можливостей і загроз; визначення і вибір варіантів розвитку на основі оцінки альтернатив, з урахуванням потреби в ресурсах (матеріальних, трудових і фінансових); формування цілей) і полягає в розробці програми

дій, обґрунтуванні термінів, необхідних матеріальних, фінансових та інших ресурсів.

При стратегічному плануванні можуть використовуватись традиційні підходи: оптимізаційний та адаптаційний. Оптимізаційний підхід доцільно використовувати, якщо цілі відображаються кількісними показниками, що підвищує обґрунтованість планів. Адаптаційний підхід передбачає формування гнучких планів, що дозволяє реагувати на зміни умов функціонування РСР.

Водночас стратегічне планування реалізації стратегії розвитку РСР (розвитку окремих сегментів РСР) передбачає: розробку і забезпечення взаємозв'язку перспективних, річних і оперативних планів; розробку стратегічних програм; використання перспективного бізнес-планування як інструменту формування довгострокових конкурентних переваг; удосконалення методів планування; розробку організаційно-економічних і технічних заходів виконання перспективних, поточних і оперативних планів.

4. Ефективними інструментами стратегічного планування є розробка, затвердження та реалізація регіональних програм і проектів розвитку РСР. Вони забезпечують цілеспрямований розвиток РСР. Зокрема, регіональна програма розвитку рекреаційної системи регіону – це документ, реалізація якого має вирішити проблеми функціонування рекреаційної системи шляхом постановки завдань і розробки відповідних заходів, забезпечених ресурсами (природними, соціально-економічними, трудовими, фінансовими), з визначенням виконавців і термінів реалізації. Програма передбачає адресні господарські рішення, направлені на виконання мети.

5. Етап організаційного забезпечення передбачає перебудову організаційно-господарської структури управління; впровадження підприємницького типу менеджменту; реорганізацію системи навчання і перепідготовки кадрів з урахуванням вимог стратегічного менеджменту; реорганізацію системи регіонального управління; створення та освоєння нових конкурентоспроможних рекреаційних послуг; активізацію інвестиційної та інноваційної діяльності; удосконалення організаційних форм і методів маркетингових досліджень.

Особливим блоком є вибір інструментів, методів і важелів впливу забезпечення реалізації обраної стратегії, регіональних програм і проектів, склад, структуру, зміст і спрямованість яких потрібно розглядати через їх вплив на підвищення конкурентоспроможності РСР. При цьому всі важелі, інструменти, використовувані методи впливу мають бути органічно пов'язані з встановленими цілями і стимулювати усіх суб'єктів РСР до їх реалізації.

Інструменти та важелі впливу досить детально розглянуті у працях [1; 2], тому розглянемо лише специфіку їх прояву у межах МЗКС РСР. На нашу думку, у межах МЗКС РСР доцільно використовувати дискреційну та недискреційну складові при використанні важелів впливу. Зокрема на ефективне функціонування усіх видів економічної діяльності здатні впливати такі фінансово-економічні інструменти, як ціни, націнки, знижки, витрати, доходи. Проте для отримання бажаних змін у процесах державного та регіонального регулювання важливо застосовувати пільгові кредити, інвестиції, дотації і субсидії. Ці інструменти доповнюють

адміністративні важелі, що включають такі інструменти, як ліцензії, сертифікати, стандарти, тарифи, квоти, ліміти на використання рекреаційних ресурсів у межах регіону. Нормативно-правові інструменти формують законодавчо-правове поле, у якому функціонують суб'єкти господарювання, здійснюється стимулюючий і дестимулюючий вплив на певні економічні та екологічні процеси.

Ефективність функціонування МЗКС РСР значною мірою залежить від вибору націлених на активізацію підприємницької діяльності фінансово-економічних інструментів: використання гнучкої податкової політики, кредитних пільг, формування сприятливих умов для інвестиційної діяльності. Важлива роль у цьому також адміністративних інструментів, розглянутих вище: регіональних програм і проектів, крім того, системи санкцій і штрафів; контролю за використанням рекреаційних ресурсів, експертизи проектів тощо. Організаційні інструменти: інноваційні та інтеграційні форми підприємництва; дієва спеціальна, загальна та ринкова інфраструктура, громадська взаємодія при обговоренні та реалізації регіональних програм і проектів; забезпечення підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників, зайнятих у сфері рекреації і туризму; організація інформаційно-аналітичних, маркетингових, консультаційних і навчальних центрів.

Складовими МЗКС РСР є методи як способи практичної реалізації функцій регулювання для досягнення поставлених цілей. Зазвичай ці методи поділяють на такі групи: економічні, адміністративні, соціальні, екологічні, організаційні, програмно-цільові. Доцільно зауважити, що вони активно використовуються на усіх рівнях регулювання: на рівні підприємств, сфери діяльності, регіону, країни.

6. Фінансове забезпечення процесів реалізації заходів щодо формування та нарощування конкурентних переваг РСР: формування перспективних і річних бюджетів витрат на заплановані заходи, що забезпечують конкурентоспроможність РСР. Фінансове планування припускає транслявання результатів розглянутих стратегічних рішень у різні типи фінансової документації. Метою довгострокового фінансового планування є складання прогнозу балансу і звіту про прибутки і збитки. На основі цих планових документів розробляються бюджети.

7. Стратегічний контроль реалізації стратегії, програм (проектів) розвитку РСР і моніторинг рівня конкурентоспроможності РСР – необхідний елемент забезпечення досягнення поставленої мети. Процес контролю передбачає порівняння показників бажаного стану з фактично досягнутими успіхами і проведення корекції, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від бажаних. Акцент слід робити на ключових факторах успіху, закладених у вибраній стратегії. Кожна із нижчих стратегій стратегічного набору має встановлюватись з урахуванням вимог вибраної базової стратегії. У процесі стратегічного контролю потрібно: постійно враховувати фактор невизначеності та ризику у змінах зовнішнього і внутрішнього середовища РСР; здійснювати комплексний аналіз різних ситуацій (економічної, демографічної, екологічної), сильних і слабких сторін РСР для внесення коректив; давати постійну оцінку функціонування відповідних закладів, установ, служб щодо реалізації стратегічного плану.

8. Оцінка ефективності обраного стратегічного набору передбачає визначення рівня конкурентоспроможності РСР та досягнення поставлених цілей.

Таким чином, у статті набули подальшого розвитку методичні підходи до обґрунтування сутності механізму забезпечення конкурентоспроможності РСР; уточнено з позицій предмета та об'єкта дослідження змістовне наповнення його складових у контексті етапів процесу управління конкурентоспроможністю рекреаційної системи регіону, функціональних та інституційних складових. Перспективами подальших досліджень є обґрунтування стратегічних наборів забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону, регіональних програм її розвитку.

Список використаних джерел

1. Черчик Л. М. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л.М. Черчик. – Луцьк : ЛДТУ, 2006. – 352 с.
2. Черчик Л. М. Механізм формування та регулювання міжгалузевих зв'язків у рекреаційному комплексі регіону / Л. М. Черчик, І. П. Милько. – Луцьк : Луцький НТУ, 2012. – 160 с.
3. Ковальська Л. Л. Оцінка конкурентоспроможності регіону та механізми її підвищення : монографія / Л. Л. Ковальська. – Луцьк : Надстир'я, 2007. – 420 с.
4. Головченко Н. З. Формування механізмів підвищення конкурентоспроможності курортно-рекреаційного комплексу регіону : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 – Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка / Н. З. Головченко ; Кримський економічний інститут ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». – Сімферополь, 2008. – 20 с.
5. Мостенець О. В. Методичні підходи до оцінки конкурентного потенціалу рекреаційної системи регіону / О. В. Мостенець // Науковий вісник Одеського національного економічного університету [зб. наук. пр.]. – 2014. – №7(215). – С. 66-78.
6. Кравців В. С. Рекреаційний потенціал Львівської області та стратегія його освоєння / В. С. Кравців, Б. М. Матолич, О. І. Гулич, В. О. Полюга // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 134-143.

References

1. Cherchyk, L. M. (2006). *Formuvannya rynkovykh vidnosyn u rekreatsinyomu pryrodokorystuvanni* [Formation of market relations in recreational nature use]. – Lutsk : Lutsk State Technical University. [in Ukrainian].
2. Cherchyk, L. M., & Mylko, I. P. (2012). *Mekhanizm formuvannya ta rehulyuvannya mizhhaluzevykh zv'yazkiv u rekreatsinyomu kompleksi rehionu* [Mechanism of formation and regulation of intersectoral relations in recreational complex of the region]. – Lutsk : Lutsk National Technical University. [in Ukrainian].
3. Kovalska, L. L. (2007). *Otsinka konkurentospromozhnosti rehionu ta mekhanizmy yiyi pidvyshchennya* [Evaluation of competitiveness of the region and the mechanisms of its increasing]. Lutsk: Nadstyrya. [in Ukrainian].
4. Holovchenko, N. Z. (2008). *Formuvannya mekhanizmv pidvyshchennya konkurentospromozhnosti kurortno-rekreatsinyoho kompleksu rehionu* [Formation mechanisms to improve the competitiveness of the resort and recreational complex in the region]. (Master's thesis. Crimean Institute of Economics of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman). Simferopol. [in Ukrainian].
5. Mostenets, O. V. (2014). *Metodychni pidkhody do otsinky konkurentnoho potentsialu rekreatsinyoi systemy rehionu* [Methodological approaches to assessing of competitive potential of the region's recreational system]. In *Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Odesa National Economic University]: Vol. 215(7) (pp. 66-78). Odesa. [in Ukrainian].
6. Kravtsiv, V. S., Matolych, B. M., Hulych, O. I., & Polyuha, V. O. (2002). *Rekreatsinyy potentsial L'viv's'koyi oblasti ta stratehiya yoho osvoyennya* [Recreational potential of the Lviv region and its development strategy]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*. 24(2). 134-143. Lviv: Institute of Regional Research of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

Cherchyk L. M., Mostenets O. V. The essence and the components of the mechanism for ensuring the competitiveness of regional recreational system.

The article is based on the generalization of the present approaches to defining the essence of the mechanism but it offers author's definition of the mechanism of regional recreational system competitiveness implementation as the entity of interconnected norms, rules, methods and influence means, which provide the realization of goals in terms of providing competitive benefits based on effective use of recreational potential and competitive strategy.

The formation of the mechanism of regional recreational system competitiveness implementation must be conducted based on the main principles: systematic, consistency, complementarity, balance, alternative, complexity. The aim of mechanism of regional recreational system competitiveness implementation functioning is the achievement of the certain level of competitiveness of the recreational system, providing the realization of competitive benefits in the economic, political, social conditions that characterize the recreational sphere of the region, state and the world depending on which market a certain recreational system is competing. The object of influence in a mechanism of regional recreational system competitiveness implementation is the competitive potential of the regional recreational system, the subject are the competitive benefits that determine the desired changes, as well as other outer factors, which are considered as opportunities that influence the development of recreational system in a positive way. The subjects of regulation can be legislative and executive state bodies, local government, companies authorities, businessmen, scientific institutes, educational establishments, non-governmental organizations etc. They use certain methods of influence that make it possible to provide a certain level of competitiveness of the regional recreational system.

Process approach allows to create a model of the mechanism of regional recreational system competitiveness implementation as a consistency of phases aimed at improvement of recreational system competitiveness, formation and support of competitive benefits, such as the analysis of the recreational potential components, determination of competitive potential of recreational system of the region as well as competitive benefits, goals of recreational system development: explaining the strategic means of providing the competitiveness of the regional recreational system; strategic planning of the realization process of the development strategy of regional recreation system; development, approval and implementation of regional programs and projects on developing a recreational system in the region; efficiency assessment of the chosen strategic method of providing the competitiveness of the regional recreational system.

A certain block comprises the choice of tools, methods, influence means in order to provide the realization of the chosen strategy, regional programs and projects. Their structure, content and orientation should be viewed through their influence on the competitiveness improvement of the regional recreational system. All the tools and used methods must be interconnected with the determined goals and stimulate all the subjects of regional recreational systems to realize those.

Key words: competitiveness, recreational system of the region, mechanism of competitiveness implementation of regional recreational system, competitive benefits, recreational sphere.

Черчик Л. Н., Мостенець А. В. Сущность и составляющие механизма обеспечения конкурентоспособности рекреационной системы региона.

На основе обобщения существующих подходов к трактовке сущности механизма предложено авторское определение механизма обеспечения конкурентоспособности рекреационной системы региона как совокупности взаимосвязанных норм, правил, приемов, методов и рычагов влияния, которые обеспечивают реализацию поставленных целей относительно обеспечения конкурентных преимуществ на основе эффективного использования рекреационного потенциала и конкурентной стратегии. Определены принципы формирования, цель и цели функционирования, объект и субъект механизма обеспечения конкурентоспособности рекреационной системы региона, рассмотрено содержательное наполнение этих составляющих. Разработана модель отмеченного механизма как последовательность этапов, нацеленных на повышение конкурентоспособности рекреационной системы.

Ключевые слова: конкурентоспособность, рекреационная система региона, механизм обеспечения конкурентоспособности рекреационной системы региона, конкурентные преимущества, рекреационная сфера.

Черчик Лариса Миколаївна – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (e-mail larysa_ch@mail.ru).

Мостенець Олександр Володимирович – аспірант кафедри менеджменту Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (e-mail sashazbs@gmail.com).

Надійшло 17.11.2014 р.